

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2002

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

1. (a) Tofautisha nomino za wingi zisizo na umoja na nomino za umoja zisizo na wingi kwa mifano miwili kila moja

(b) Eleza mchango wa nomino za aina hizo katika upanuzi wa msamiati wa Kiswahili

(a)

Nomino za wingi zisizo na umoja ni maneno ambayo yanatumika tu katika hali ya wingi na hayana umbo la umoja. Mfano wa maneno haya ni *mafuta* na *mashamba*. Huwezi kusema *futa* au *shamba* ukiwa unamaanisha wingi kama ilivyo kwa nomino nyingine.

Nomino za umoja zisizo na wingi ni maneno ambayo hutumika tu kwa umoja na hayawezi kuwa na hali ya wingi. Mfano wake ni *sukari* na *maziwa*. Maneno haya huwakilisha vitu visivyohesabika kwa urahisi, hivyo hutumika kwa umoja pekee bila kubadilika kuwa wingi.

(b)

Nomino za aina hizi huchangia katika upanuzi wa msamiati wa Kiswahili kwa kuwa huongeza aina za maneno ya kipekee yanayobeba maana maalumu kulingana na muktadha. Maneno haya hutoa fursa ya matumizi ya lugha tajiri kwa kueleza wingi au umoja bila kubadilisha umbo.

Pia, husaidia wanafunzi na watumiaji wa lugha kujifunza matumizi sahihi ya lugha kulingana na muktadha wa mawasiliano. Kwa mfano, kujua kuwa *maziwa* ni ya umoja lakini kimaana ni wingi huongeza ueleva wa matumizi sahihi ya lugha.

2. Taja na eleza vipengele vinne muhimu vya maandalizi ya kazi ya uhakiki wa kazi ya fasihi andishi

Kipengele cha kwanza ni **kuchambua mandhari ya kazi**. Mandhari ni mahali au mazingira ambapo kazi ya fasihi inafanyika. Kuelewa mandhari husaidia kuhakiki uhalisia wa kazi hiyo na uhusiano wake na jamii.

Kipengele cha pili ni **kuchunguza dhamira kuu na dhamira ndogo**. Mhakiki hutakiwa kutambua ujumbe unaoletwa na mwandishi katika kazi ya fasihi, kwa mfano dhamira ya mapenzi, haki au ukombozi.

Kipengele cha tatu ni **uchambuzi wa wahusika**. Mhakiki huangalia aina za wahusika waliotumika, nafasi yao katika kazi, na uhusiano wao na ujumbe wa kazi hiyo.

Kipengele cha nne ni **kuchunguza matumizi ya mtindo wa lugha**. Hii ni pamoja na matumizi ya tamathali za semi, msamiati, na miundo ya sentensi inayobeba maudhui ya kazi ya fasihi.

3. Changanua maana ya tamathali zifuatazo na ueleze namna zinavyosaidia katika uandishi wa kazi za kifasihi:

(a) Anatumbua kwa hasira

(b) Alikuwa mwepesi kama upepo

(c) Amevaa kofia mbili

(d) Dunia ni uwanja wa fujo

(a) *Anatumbua kwa hasira* ni tamathali ya **istiara** inayoeleza kiwango kikubwa cha hasira kwa njia ya picha. Hutumika kuongeza uhalisia wa hisia katika uandishi wa kifasihi.

(b) *Alikuwa mwepesi kama upepo* ni **tashbihi** inayolinganishwa na upepo kuonyesha kuwa mhusika alikuwa na kasi kubwa ya mwendo au mabadiliko ya hali. Husaidia kutoa taswira wazi kwa msomaji.

(c) *Amevaa kofia mbili* ni **taashira** inayomaanisha mtu anayeshikilia majukumu au nafasi mbili tofauti kwa wakati mmoja. Hutumika kuwasilisha maana ya ndani ya tabia au hali ya mhusika.

(d) *Dunia ni uwanja wa fujo* ni **istiara** inayowakilisha dunia kama sehemu ya matatizo au misukosuko. Hii huongeza kina cha maana na kulisimua hisia za msomaji au msikilizaji.

4. Eleza hoja nne za kuhalalisha umuhimu wa kazi za fasihi simulizi katika muktadha wa kielimu kwa shule za sekondari

Fasihi simulizi huendeleza matumizi ya Kiswahili kwa wanafunzi. Kupitia hadithi, mashairi, na vitendawili wanafunzi hujifunza matumizi halisi ya lugha katika muktadha wa kijamii.

Kazi za fasihi simulizi hufundisha maadili. Masimulizi mengi huonyesha tabia nzuri na mbaya, hivyo kuwaelimisha wanafunzi kuhusu mwenendo unaokubalika kijamii.

Fasihi simulizi huchochea fikra na ubunifu wa wanafunzi. Kwa kuwa kazi hizi zinahusisha uigizaji, hadithi na uundaji wa picha, huwafanya wanafunzi kufikiri kwa upana na kuwa wabunifu katika lugha.

Fasihi simulizi ni urithi wa utamaduni. Kwa kujifunza kazi hizi, wanafunzi hujifunza kuhusu mila na desturi za jamii yao, hivyo kudumisha utambulisho wa Kiswahili na jamii ya Kiafrika kwa ujumla.

5. Tumia maneno haya: karatasi, ardhi, jicho, sauti, bahari, pua, hewa, chakula kisha jibu:

(a) **Taja maneno manne yenye maana mbili au zaidi kulingana na muktadha**

(b) **Eleza maana mbili tofauti za maneno mawili kati ya hayo**

(a) Maneno yenye maana mbili ni: *karatasi, jicho, pua, na bahari*.

(b)

Jicho linaweza kumaanisha kiungo cha mwili kinachotumika kuona, au eneo maalumu lenye mtazamo katika ardhi, kwa mfano *jicho la maji*.

Bahari linaweza kumaanisha eneo kubwa la maji ya chumvi, au kutumika kitashtiti kumaanisha kitu kikubwa au kingi, kama *bahari ya watu*.

6. Eleza hatua nne muhimu za maandalizi ya zana ya kufundishia somo la Kiswahili kwa kutumia vifaa vilivyopo shuleni

Hatua ya kwanza ni **kutambua mahitaji ya somo**, ambapo mwalimu huamua kipengele gani cha somo kinahitaji zana, kwa mfano sarufi au fasihi.

Hatua ya pili ni **kutathmini upatikanaji wa vifaa** kama karatasi, kalamu, vitabu, ubao wa plasta au vifaa vya TEHAMA. Hii humsaidia mwalimu kujua ana nini anachoweza kutumia.

Hatua ya tatu ni **kutengeneza zana kwa ubunifu**, kwa mfano kuchora vielelezo au kutayarisha kadi za maneno kwa ajili ya mazoezi ya uundaji wa sentensi.

Hatua ya nne ni **kupima ufanisi wa zana kabla ya matumizi**, ambapo mwalimu anaweza kufanya majaribio kwa darasa dogo au wanafunzi wachache kuona kama zana hiyo inaeleweka vizuri.

7. Taja na eleza mambo manne ya msingi ya kuzingatia katika usomaji wa kazi ya riwaya ya Kiswahili

Jambo la kwanza ni **kuelewa dhamira kuu ya riwaya**, yaani ujumbe mkubwa unaotolewa na mwandishi kuhusu jamii au maisha.

Jambo la pili ni **kuchambua wahusika**, kwa kuangalia tabia zao, mabadiliko ya kimtazamo na mchango wao katika kuendeleza mtiririko wa hadithi.

Jambo la tatu ni **kutambua mtindo wa lugha**, kama matumizi ya methali, misemo, au lugha ya picha inayosaidia kuwasilisha maudhui ya riwaya.

Jambo la nne ni **kuchunguza muundo wa riwaya**, yaani mtiririko wa matukio kuanzia mwanzo, kiini na mwisho pamoja na namna yalivyopangwa kisanaa.

8. Kwa kutumia hoja nne, eleza nafasi ya Kiswahili katika kukuza mshikamano wa kitaifa nchini Tanzania

Kiswahili ni lugha ya taifa inayounganisha watu wa makabila na dini tofauti. Inatumika kama lugha ya mawasiliano ya pamoja katika shughuli za kijamii, kisiasa na kiuchumi.

Kupitia Kiswahili, wananchi huweza kushiriki kwenye mijadala ya kitaifa kwa ufanisi. Hii husaidia kujenga uelewano na mshikamano wa kitaifa kupitia mawasiliano ya moja kwa moja.

Kiswahili hutumika kama lugha ya elimu katika baadhi ya ngazi, jambo linaloweza vijana kutoka maeneo mbalimbali kushiriki mafunzo kwa lugha inayowaunganisha.

Kiswahili huchochea uzalendo. Kwa kutumia lugha ya taifa katika nyimbo, kazi za sanaa, na vyombo vya habari, hujenga utambulisho wa pamoja miongoni mwa Watanzania.

9. Eleza umuhimu wa kuwashirikisha wanafunzi katika utayarishaji wa maonyesho ya kisanaa yanayotumia lugha ya Kiswahili

Ushirikishaji wa wanafunzi huongeza uelewa wa Kiswahili kwa vitendo. Kupitia maigizo, mashairi au ngonjera, wanafunzi hujifunza kutumia lugha kwa ubunifu na ufasaha.

Wanafunzi hujenga ujasiri na uwezo wa kujieleza hadharani. Hili ni muhimu katika kukuza stadi za mawasiliano na uwezo wa kushiriki mijadala.

Huwawezesha kuelewa vipengele vya lugha kwa undani, kama sarufi, matamshi, na matumizi sahihi ya maneno, kwa kuwa wanavitumia moja kwa moja katika maonyesho.

Maonyesho ya kisanaa yanawapa fursa ya kushirikiana na kujifunza kutoka kwa wenzao, jambo linalojenga ushirikiano na kuongeza hamasa ya kujifunza Kiswahili.

10. Tunga sentensi moja kwa kila viunganishi vifuatavyo:

(a) Kwa sababu hiyo

(b) Hata hivyo

(c) Zaidi ya hayo

(d) Ingawa

(a) Alihudhuria mafunzo yote kwa bidii; kwa sababu hiyo, alifaulu mtihani wake kwa kiwango cha juu.

(b) Aliandaa vizuri hotuba yake; hata hivyo, alisahau kuitoa mbele ya darasa.

(c) Alijifunza sarufi vizuri; zaidi ya hayo, alijifunza pia mbinu za uandishi.

(d) Ingawa alikuwa mgonjwa, alifika shuleni kwa wakati na kushiriki somo kikamilifu.

11. Kwa kutumia hoja tano, fafania namna ya kutumia kazi ya ushairi wa Kiswahili katika kufundisha vipengele vya mawasiliano kwa wanafunzi wa sekondari

Ushairi hutoa fursa ya kufundisha matumizi ya lugha kwa ufasaha. Kwa kutumia mashairi, mwalimu anaweza kuwafundisha wanafunzi kutumia Kiswahili sanifu katika kujieleza, hivyo kuboresha uwezo wao wa kuwasiliana.

Mashairi huwa na mpangilio wa vina na mizani, jambo ambalo huwasaidia wanafunzi kujifunza ufasaha wa matamshi na usomaji. Kupitia ushairi, wanafunzi hujifunza kuwasilisha kwa lafudhi sahihi na kwa sauti ya kuvutia.

Ushairi huwa na matumizi ya tamathali za semi na lugha ya picha. Wanafunzi huweza kuelewa matumizi ya sitiari, methali, tashbihi na misemo kwa njia ya kufurahisha, hivyo kuimarisha uwezo wao wa kutumia lugha tajika.

Kwa kutumia mashairi ya majadiliano kama ngonjera, wanafunzi hujifunza mawasiliano ya ana kwa ana. Hii huwasaidia kuimarisha stadi za mazungumzo ya Kiswahili katika mazingira ya kawaida.

Mashairi huibua mijadala kuhusu maudhui yaliyomo, hivyo huwasaidia wanafunzi kutoa hoja, kuuliza maswali na kujieleza kwa uhuru, mambo ambayo ni msingi wa mawasiliano mazuri.

12. Eleza hatua sita zinazopaswa kufuatwa na mwalimu katika kufundisha kipengele cha sarufi ya Kiswahili darasani kwa ufanisi

Hatua ya kwanza ni kuchambua mtaala ili kubaini mada ya sarufi inayopaswa kufundishwa. Mwalimu lazima ajue kiwango cha wanafunzi wake ili achague mada inayowafaa, kama vile nomino, vitenzi au viunganishi.

Hatua ya pili ni kuweka malengo ya somo. Hii humsaidia mwalimu kuelewa matarajio ya somo hilo kwa wanafunzi, kwa mfano wanafunzi waweze kubaini na kutumia viwakilishi sahihi katika sentensi.

Hatua ya tatu ni kuchagua mbinu na vifaa vya kufundishia. Mwalimu anaweza kutumia jedwali, vielelezo, kadi au hata mbinu shirikishi kama vikundi ili kufanya somo la sarufi livutie.

Hatua ya nne ni kufundisha somo kwa kutumia mifano halisi. Mwalimu hutoa sentensi zilizo na vipengele vya sarufi vinavyofundishwa kisha kuwaongoza wanafunzi kuzichambua na kuelewa matumizi yake.

Hatua ya tano ni kuwashirikisha wanafunzi katika mazoezi ya kutumia sarufi hiyo katika sentensi zao. Hii huongeza umahiri wa wanafunzi kutumia vipengele hivyo kwa usahihi.

Hatua ya sita ni kutathmini uelewa wa wanafunzi kwa kutumia maswali, kazi darasani au majadiliano. Hii humsaidia mwalimu kujua kama somo limeeleweka au linahitaji kurudiwa.

13. Kwa kutumia mifano, eleza namna kazi ya maigizo ya darasani inaweza kusaidia kukuza stadi za mawasiliano ya Kiswahili kwa wanafunzi

Maigizo huwapa wanafunzi nafasi ya kujieleza kwa Kiswahili kwa kuigiza wahusika katika mazingira mbalimbali. Kwa mfano, mwanafunzi anapocheza nafasi ya mwalimu au mzazi hujifunza kuzungumza kwa ufasaha na kwa heshima.

Kupitia mazungumzo ya waigizaji, wanafunzi hujifunza stadi za kuuliza na kujibu maswali, kutoa taarifa, kuomba msaada au kushawishi. Hii huwajengea ujasiri wa kuzungumza mbele ya hadhira.

Maigizo hutumia lugha ya Kiswahili kwa muktadha wa maisha halisi. Hivyo, wanafunzi huweza kujifunza maneno mapya, misemo na namna ya kutumia lugha katika mazingira tofauti kama sokoni, shuleni au nyumbani.

Kazi za maigizo pia hujenga uelewa wa matumizi ya lugha rasmi na lugha ya kawaida. Kwa mfano, wanafunzi huweza kufundishwa tofauti ya lugha ya mtaani na lugha ya kitaaluma kupitia uigizaji.

Pia, maigizo huchochea ubunifu na utungaji wa maandishi. Wanafunzi wanapohusika kuandika au kuandaa mazungumzo, hujifunza namna ya kutumia Kiswahili kwa mtindo wa kuvutia.

14. Eleza tofauti sita kati ya fasihi simulizi na fasihi andishi kwa kuzingatia sifa, wasikilizaji, na usambazaji wa kazi hizo

Fasihi simulizi hupitishwa mdomo kwa mdomo kutoka kizazi hadi kizazi, wakati fasihi andishi huwasilishwa kwa maandishi katika vitabu au maandiko rasmi.

Fasihi simulizi huwa na mabadiliko ya mara kwa mara kulingana na hadhira au mazingira ya usimulizi. Kinyume chake, fasihi andishi hubaki vile ilivyoandikwa bila kubadilishwa.

Fasihi simulizi hutegemea usikilizaji wa hadhira moja kwa moja, wakati fasihi andishi inasomwa na mtu binafsi kwa muda na mahali atakapopendelea.

Wasanii wa fasihi simulizi huwa hawajulikani kwa jina, kwa kuwa kazi hizo ni mali ya jamii. Katika fasihi andishi, mwandishi anajulikana kwa jina na kazi zake zinatambuliwa kisheria.

Fasihi simulizi hutegemea sana mbinu za usimulizi kama miguso ya mwili, miondoko, au sauti ya msanii. Fasihi andishi hutegemea ufasaha wa maandishi na mitindo ya kifasihi.

Fasihi andishi inaweza kuhifadhiwa kwa muda mrefu kwa njia ya vitabu au nyaraka, wakati fasihi simulizi huhitaji kurudiwa mara kwa mara ili isisahaulike.

15. Tathmini changamoto zinazokabili utekelezaji wa sera ya lugha ya Kiswahili kama lugha ya kufundishia shule za sekondari

Changamoto ya kwanza ni uhaba wa vitabu na nyenzo za kufundishia vilivyoandikwa kwa Kiswahili. Shule nyingi hasa za vijijini hazina vitabu vya Kiswahili kwa masomo mengine kama sayansi na hisabati.

Changamoto ya pili ni walimu wengi kutokuwa na uwezo wa kufundisha baadhi ya masomo kwa Kiswahili. Wengi wamezoea kutumia Kiingereza, hivyo huhitaji mafunzo mapya ya lugha ya kufundishia.

Changamoto ya tatu ni mtazamo hasi kutoka kwa wazazi, wanafunzi na jamii kwa ujumla kuhusu hadhi ya Kiswahili. Watu wengi bado wanaamini Kiingereza ndicho chenye nafasi kubwa ya ajira au maendeleo ya kitaaluma.

Changamoto ya nne ni ukosefu wa miongozo rasmi ya utekelezaji wa sera hiyo. Baadhi ya shule haziwezi kutafsiri kwa vitendo namna ya kuhamia katika matumizi kamili ya Kiswahili kama lugha ya kufundishia.

Changamoto ya tano ni mitihani mingi ya taifa bado inatolewa kwa Kiingereza. Hii huwafanya walimu na wanafunzi waendele kutumia Kiingereza kwa hofu ya kutoelewana katika mitihani mikubwa.

Changamoto ya sita ni ukosefu wa lugha ya kitaalamu kwa baadhi ya istilahi za masomo ya sayansi, teknolojia na biashara. Hili huleta ugumu kwa walimu katika kueleza dhana ngumu kwa Kiswahili sanifu.

16. Kwa kutumia hoja tatu chanya na tatu hasi, jadili athari za matumizi ya lugha za mitandao ya kijamii katika kukuza au kudhoofisha maadili ya lugha ya Kiswahili

Lugha za mitandao huchangia kukuza msamiati mpya wa vijana. Maneno na misemo mipya inayozaliwa katika mitandao huingia katika matumizi mapana ya Kiswahili na kuchangia ukuzaji wa lugha hai.

Matumizi ya Kiswahili katika mitandao huongeza ueneaji wake. Vijana wanapowasiliana kwa Kiswahili kwenye majukwaa ya kijamii huchangia kukuza matumizi ya lugha hiyo katika maeneo mengi ya maisha.

Mitandao pia hutoa jukwaa la kukuza fasihi ya Kiswahili. Washairi, waandishi na wanahabari wana nafasi ya kuchapisha kazi zao na kuhamasisha matumizi ya Kiswahili katika sanaa na elimu.

Hata hivyo, matumizi ya mitindo ya kifupi kama *ntakuona* badala ya *nitakuona* huathiri ufasaha wa Kiswahili. Vijana huzoelea kutumia maandiko yasiyo rasmi hata katika mazingira ya kitaaluma.

Pia, lugha za mitandao mara nyingi hujaa maneno yasiyo na maadili kama matusi, dhihaka au lugha isiyofaa. Hii huchafua lugha na kupunguza heshima ya Kiswahili kama chombo cha mawasiliano rasmi.

Matumizi ya lugha za kigeni kama Kiingereza au mchanganyiko wa lugha (lugha sheng') huchangia kudhoofisha maadili na usahihi wa Kiswahili sanifu miongoni mwa vijana wa sekondari.